Osvajanje rdečega kozmosa: tehnologija kot sredstvo za uresničevanje mističnih utopij

KRISTINA PRANJIĆ ▸ *khristten@gmail.com*

Članek osvetljuje aspekte misticizma v kontekstu ruskega zanimanja za vesolje in razvoja sovjetske vesoljske tehnologije. Znanstveni pristop, kasneje generiran s strani države, in človekovo izvorno navduševanje nad neznanim in mističnim se združita v edinstvenem fenomenu »materialističnega misticizma« ruskega kozmizma, ki oblikuje načrt za metafizično reformo sveta s tehnologijo. Kozmizem se odmika od socialističnega načrta formiranja nove družbe, hkrati pa se kozmizem in komunizem drug drugemu približata v boju za »skupni smoter« očetovstva in bratstva. Razmišljanje o preteklosti mistike, politike, umetnosti in tehnologije na ruskem področju razkriva paradigmo zlitja različnih metod človekovega osmišljanja nove (še skrite) plati resničnosti na enotnem kulturnem poligonu dveh poti – tehnologije in mistike – ter njunega prepleta.

RUSKI KOZMIZEM, N. F. FJODOROV: *FILOZOFIJA SKUPNEGA SMOTRA*, SOVJETSKO RAZISKOVANJE VESOLJA, ZNANOST IN DUHOVNOST, (DE)MITOLOGIZACIJA TEHNOLOGIJE, OKULTIZEM IN MISTICIZEM, KOMUNIZEM, TRANSHUMANIZEM

This paper aims to highlight some of the mystical aspects of the Soviet space exploration and to show how objective science and technology interweaves with the subjective spirituality in the Russian philosophical, artistic, and political traditions. We are focusing on the philosophy of Russian Cosmism that unites scientific and mystical approaches in order to provide the scheme for colonizing the unknown spaciousness of the cosmos. This unique phenomenon of "materialistic mysticism" sets out to metaphysically transform the world with technology. Russian Cosmists saw nature as a work in progress, which humans must perfect – a notion which is still alive today in the contemporary thought of Transhumanism. The idea of one "common task" of all people joined together in brotherhood also indicates some similarities between communism and cosmism, both of which are on the mission to create the "new man" and the "new world".

RUSSIAN COSMISM, N. F. FEDEROV: *THE PHILOSOPHY OF THE COMMON TASK*, SOVIET SPACE EXPLORATION, SCIENCE AND SPIRITUALITY, (DE)MYTHOLOGIZATION OF TECHNOLOGY, OCCULTISM AND MYSTICISM, COMMUNISM, TRANSHUMANISM

»ZNANOST JE RELIGIJA SOVJETSKE ZVEZE!« TEHNOLOGIJA KOT NOVA MAGIJA 20. STOLETJA

Okultizem je bil v Rusiji prisoten skozi celotno 19. stoletje, pravi razcvet okultistične miselnosti pa se zgodi na koncu 19. stoletja, v času, ki je bil v Rusiji zaznamovan z intenzivnimi pretresi, vojnimi travmami in splošno kulturno ter duhovno zmedenostjo. Takrat je okultizem predstavljal edino alternativo uradni ideologiji cerkve in države, hkrati pa se je razlikoval tudi od materializma in pozitivizma ruske inteligence. Veliko vlogo pri razširjanju okultistične doktrine je odigral Zahod s preporodom francoskega okultizma in novih mističnih doktrin – spiritualizma, teozofije (sistem božanske modrosti, ki premaguje separatizem božanskega na različne religiozne nauke) in antropozofije (spoznavna metoda duhovnega sveta, ki jo uvede Rudolf Steiner; obstoj duhovnega sveta se ne zanaša zgolj na čutne zaznave, ampak se približuje naravoslovnim raziskavam, ki temeljijo na objektivnem znanju, točnosti in preverljivosti podatkov). Več pomembnih knjig o okultizmu je bilo kmalu prevedenih v ruščino, tako da so se lahko tudi ruski mistiki seznanili z vzhodno in zahodno literaturo spiritualizma. Ta je afirmirala življenje po smrti in verjela v možnost komunikacije z mrtvimi prek posebnih medijev. Spiritualistična literatura je bila popularna v vseh družbenih slojih v Angliji, Nemčiji in Rusiji. Zadovoljevala je potrebe množic po duhovnosti in jim nudila uteho, ne da bi se jim bilo potrebno odpovedati katoličtvu in pravoslavju, obenem pa je uporabljala znanstveni jezik, kar je dajalo občutek verodostojnosti. (Rosenthal, Introduction 8)

Ruski avtorji so spiritualistično doktrino prilagodili svoji miselnosti in zgodovinski dediščini, zaznamovani s pojmom apokalipse in rusko temo mesijanstva. Pomembno vlogo pri razcvetu spiritualizma je imela

tudi ortodoksna cerkev, ki ni nikoli zanikala možnosti osebne religiozne izkušnje ali prepovedala misticizma (povezano z grško gnostično tradicijo). Rusi so zajemali teme tudi iz starih folklornih pravljic ter mitov in legend, ki so vsebovali nadnaravna bitja in magične sile iz kmečkega okolja (prav tam, 9, 10). Spiritualistične teme se v Rusiji obogatijo z novimi, avtohtonimi impulzi, ki so bili poznani ruskemu človeku, zato postanejo nadvse popularne v vseh sferah življenja in ustvarjanja. V takšnem vzdušju se kmalu razvije tudi novo znanstveno-mistično poglavje, značilno za kozmično usmerjeno Rusijo – ruski kozmizem.

Kot najpomembnejšega kozmista in hkrati tudi začetnika kozmistične filozofije izpostavljamo ruskega filozofa Nikolaja F. Fjodorova. Ta je na koncu 19. stoletja združil krščansko miselnost s tehnološkim napredkom in znanostjo ter izpostavil pomembnost sodelovanja vsega človeštva in vse tehnološke sile pri skupni nalogi zmage nad smrtjo in stihijsko silo narave. S svojimi idejami postopnega podaljševanja življenja, kloniranja organov, regulacije narave in osvojitve vesolja lahko Fjodorova postavimo na mesto začetnika transhumanistične miselnosti, ki v današnjem času postaja vse bolj ambiciozno in vse manj utopično gibanje za izboljšanje kvalitete človeškega življenja na vseh področjih.

Fjodorov je izpostavil pomembno nalogo človeka, ki ima kot bitje z najvišjo inteligenco ključno vlogo pri izpopolnjevanju in nadaljnji evoluciji sveta. Človek se tako iz vloge opazovalca postavi v vlogo aktivnega člena – stvarnika, ki si lahko podredi objektivno stvarnost in jo oblikuje po svojih željah, obenem pa lahko svojo kreativno moč aplicira tudi na neskončno prostranstvo celotnega kozmosa.

Ljubiteljem tehnologije je bila Fjodorovova vizija o uravnavanju narave in kreiranju novega človeka zelo blizu. Bernice H. Rosenthal razmišlja, da so ravno njegove ideje bile ključnega pomena za razvoj sovjetske znanosti in začetek tehnoloških raziskav (Introduction 11).

Mistična vizija, ki se na začetku kaže kot neuresničljiva utopija, pomeni namreč prvi korak k raziskovanju neznanega in odkrivanju novega. Začetna utopija postane generator novih znanstvenih raziskav, kar privede do pretvorbe utopije v uresničeno idejo, ki se iz mističnega polja premakne v realnost.

V Moskvi se v 20. letih 20. stoletja pojavi skupina »fjodorovcev« – ruskih kozmistov, navdušena nad kolonizacijo vesolja in tehničnimi aspekti Fjodorovove zamisli, ki jo poskušajo povezati z novimi znanstvenimi odkritji. Kozmisti so verjeli, da ima potovanje v vesolje preoblikovalno moč in da lahko človeštvo z medplanetarnimi potovanji doseže nesmrtnost. Navduševali so se nad idejami Fjodorova o človeku, ki je glavni usmerjevalec svoje lastne prihodnosti, kolonizator vesolja in regulator narave. Za kozmista je bila migracija v vesolje edini možen način preživetja v prihodnosti. Nadalje so kozmisti predvidevali postopno podaljševanje človeškega življenja ter tehnološko in znanstveno raziskovanje, ki bi omogočilo uresničitev zadanega cilja.

Na začetku 20. stoletja je doktrina okultističnega poleg filozofskih in znanstvenih raziskovanj globoko zaznamovala tudi rusko umetnost in kulturo. Kot največja pokazatelja vpliva misticizma se kažeta ruski simbolizem ter ruska avantgarda, nedvomno pa je omenjeni vpliv zaznamoval tudi marksista Maksima Gorkega ter Anatolija Lunačarskega (Rosenthal, Introduction 17, 18). Simbolistom je zanimanje vzbujala okultna simbolika s skritim, religioznim in filozofskim pomenom, negacija racionalizma in pozitivizma, prevlada subjektivnega nad objektivnim in zanimanje za človekovo duhovnost nasproti materializmu. Za simbolista je bil umetnik teurg – mag, ki čara (ustvarja) z besedami, ustvarjanje pa je tako postalo pot k višji resnici in novi, duhovni resničnosti. Verjeli so namreč, da lahko z novo oz. prenovljeno besedo ustvarijo nov svet. V več revijah simbolistov (Мир искусства, Весы,

Золотое руно) lahko zasledimo različne astrološke, prostozidarske in teozofične simbole. Rosenthalova omenja zanimiva dejstva o Andreju Belem, ki naj bi užival ob branju okultne literature (Introduction 18). Beli naj bi si izdelal celo lasten horoskop, ki ga je jemal zelo resno. Podobno naj bi se z okultizmom ukvarjala še Valerij Brjusov in Aleksander Dobroljubov, med drugim naj bi eksperimentirala tudi s črno magijo (prav tam).

Futuristi so veliko svojega zanimanja namenili tudi idejam ruskega mistika in ezoterika Petra Uspenskega,[1] ki je prispeval marsikatero pomembno idejo 20. stoletja. V svojem delu *Tertium organum* (1911) je zagovarjal četrto dimenzijo kot možnost pobega od usode smrti v resnično življenje. Svoje ideje je Uspenski velikokrat izražal s pomočjo osnovnih geometričnih oblik, ki so že v preteklosti imele okultističen pomen. Njegove ravninske projekcije in grafične podobe so bile blizu futuristom, ki so se navduševali nad vizualnimi podobami. Skladatelj in slikar Mihail Matjušin je verjel, da so ideje Uspenskega popolnoma skladne s kubizmom. Vplivi Uspenskega so vidni tudi v razpravah suprematista Kazimirja Maleviča, enako tudi v delih »zaumnega pesnika« Alekseja Kručoniha (Gutkin 234). Nekateri umetniki avantgardnega slikarstva (npr. Malevič) so verjeli, da geometrične oblike, posebej kocka, predstavljajo osnovo sveta okrog nas. Navdih so iskali v mistiki četrte dimenzije, njihova poglavitna naloga pa je bila naslikati transcendenco, atmosfero in vibracije prave resničnosti, ki ostaja skrita našemu očesu. Vasilij Kandinski je želel z abstraktno sliko naslikati nevidno bistvo materialnega pojava ter tako razkriti višjo duhovno realnost. Podobno se je tudi v arhitekturi ruske avantgarde kazala obsedenost z okultnimi idejami in mistično simboliko. Arhitekti so verjeli v posvečenost geometrije, koncept boga pa so si razlagali kot veliki arhitekturni načrt (Rosenthal, Introduction 20, 21).

1
Leta 1915 se je Uspenski združil z vplivnim duhovnim učiteljem zgodnjega 20. stoletja Georgijem Gurdžijevim. Kmalu po boljševiški revoluciji sta se razšla, njuno sodelovanje pa se je nadaljevalo leta 1920, ko je Uspenski začel razvijati svoj sistem »četrte poti«. Zanimanje za miselnost in nauk Uspenskega ter Gurdžijeva je v Rusiji in drugod prisotno še danes. Obstajajo tudi predvidevanja, da je Gurdžijev s svojim konceptom »človeka-stroja« vplival na delovanje Stalina in Hitlerja. Stalinova vizija transformacije družbe naj bi se formirala tudi na osnovi filozofije Nikolaja Berdjajeva, Nikolaja F. Fjodorova in drugih filozofov (Young, »Esoteric Elements« 128).

Vpliv okultizma je bil viden tudi pri marksistih Maksimu Gorkem in Anatoliju Lunačarskem.[2] Oba sta se med drugim zanimala za nauk ezoterične teozofije. S teozofijo sta potešila svojo potrebo po duhovnem, obenem pa je k njunemu navdušenju zagotovo pripomoglo tudi dejstvo, da aspekti teozofije niso izključevali socialističnega nauka. Teozofija namreč ni predpostavljala osebnega boga, obsojala je egoizem in kopičenje materialnih dobrin ter nagovarjala ljudi k predanosti delu (nikoli tudi ni postala religija, ampak se je predstavljala kot sistem znanja). Med revolucijo leta 1905 sta Gorki in Lunačarski šla še korak dlje – razvila sta svojo marksistično religijo, ki je predstavljala nadomestek stare religije, čemur pa je Lenin ostro nasprotoval. Novo religijo sta imenovala богостроительство. »Graditelji boga« so izzivali že znane »iskalce boga« (simbolistični богоискатели), obenem pa so s tem nazivom izražali idejo, da je bog zgolj človekov konstrukt. Svojo novo religijo sta ustanovitelja osnovala na empiričnem kritištvu in pozitivistični fenomenologiji, ki je odpravila dualistično ontologijo oz. dvojno počelo. Navdihnjena z ničejansko vizijo samopozabe in Dionizovim kultom sta nagovarjala ljudi k opustitvi vseh osebnih interesov in želj ter kolektivni predaji boju za socializem. (Rosenthal, Introduction 22, 23)

V obdobju utopičnega navdušenja v Sovjetski zvezi se je zaradi hitrega napredka ljudem zdelo, da so že vstopili v obljubljeno prihodnost. Hitre spremembe so povzročile navdušenost in vsesplošno evforijo. Meja med magijo in znanostjo je tako začela počasi izginjati. Rosenthalova zapiše sovjetsko geslo, ki dobro prikaže bližino spiritualizma in znanosti v tistem času: »Znanost je religija Sovjetske zveze« (26). Tehnologija je Rusom pomenila moč ter izhod iz revščine in zaostalosti. V napredku in složnosti so videli pot k svetli prihodnosti.

2
Eden največjih prispevkov Gorkega je formiranje socialističnega realizma, ki je leta 1932 postal uradna umetniška smer Sovjetske zveze. Možnost vpliva na množico preko miselnih sugestij in hipnoze je Gorki raziskoval prek nauka teozofov, simbolističnega koncepta umetnosti kot teurgije in učenja psihologa Vladimira Behterjeva, Nikolaja F. Fjodorova ter drugih. Pri Gorkem lahko zasledimo očitno pozitivistično interpretacijo mističnih idej in politizacijo okultnega. Gre za transformacijo umetnika-teurga v »inženirja človeške duše«, ki z umetnostjo ustvarja novega človeka in posledično novo družbo. (Agursky 247–272)

Razlog za veliko priljubljenost ezoterične misli v času komunizma sta nedvomno bili znanost in tehnologija oz. njuna vloga pri »magični« transformaciji življenja. Anthony J. Vanchu pojasni: »Okultizem in znanost sta si pravzaprav sorodna: pri obeh gre za kozmologijo, sistem vednosti in prepričanja, s pomočjo katerega si človeštvo razlaga pomen materialnega sveta in včasih tudi način razumevanja in doseganja tistega, kar je vsakdanjim čutom nedosegljivo« (203).[3]

Ko Robertomaria Siena razmišlja, kako je bilo možno, da je Lunačarski na kongresu leta 1924 oklical suprematizem Kazimirja Maleviča za ekstremno levico v umetnosti, zaključuje razpravo z mislijo, da je bil marksizem pravzaprav vrsta profanizacije misticizma (182). Siena pojasnjuje, da je revolucionarni marksizem zgolj zamenjal mistično avro ezoteričnega in religioznega za podobo trdne znanstvene doktrine – gre za »humanizacijo stare ideje«; marksizem se postavlja na mesto rešitelja človeka, ki se nahaja v peklu industrijske revolucije, človek se mora zato usmeriti v boljšo prihodnost, do katere ga bosta privedla revolucija ter združenje vseh ljudi v enakosti (182, 183). Podobno tudi Irena Gutkin med tematiziranjem mističnega v simbolizmu, futurizmu in socialističnem realizmu postavlja tezo, da so boljševiki uresničevali aspiracije okultističnih doktrin, tako da so jih z znanstvenim besediščem preoblikovali v znanstveni sistem enovitega nauka o svetu; mističnost magije se je spremenila v mističnost znanosti (241, 242). Sovjetska kultura naj bi bila tako kljub uradni dominanci materialistične ideologije vseskozi globoko zaznamovana z mistiko in okultnim, apliciranim na novo »materialistično religijo«: »Kar je za simboliste pomenilo odkrivanje ‚duše sveta', za Hlebnikova ‚zvezdni jezik', je bilo v sovjetski estetiki nadomeščeno z marksistično teleologijo« (Gutkin 244).[4]

3
V izvirniku: "Occult beliefs and scientific thought are, in fact, generically related: both function as cosmologies, systems of knowledge and belief through which humans seek to understand the material world and, in some cases, to comprehend or gain access to what lies hidden from everyday perception." (Prevod KP).

4
V izvirniku: "What for the Symbolists meant revealing 'the World Soul' or for Khlebnikov 'the astral language' was replaced in Soviet aesthetics by Marxist teleology." (Prevod KP).

Mitsko enačenje označevalca in označenca, ki se je pri magični praksi kazalo kot verjetje, da lahko z manipulacijo podobe ali imena vplivamo na njunega nosilca (osebo, predmet ali pojav), naj bi se na sovjetsko realnost preneslo v obliki čaščenja sovjetskih vodij, podobno kot svetnikov v religiji; uporabiti časopis, ki je vseboval sliko ali govor vodje za vsakodnevno rabo v gospodinjstvu, je bilo spoznano kot nekaj nespoštljivega; slogani so postali skorajda mantre sovjetskega vsakdana, primeri mističnega zaklinjanja ali obujanja božanstva skozi magični urok; skrivanje statistik naj bi bilo rezultat (simbolističnega) verjetja, da ima lahko manipulacija številk vpliv na resničnost; tiskarska napaka je lahko bila spoznana kot zločin proti državi (prav tam, 242, 243). Politizacijo (sicer apolitičnih) okultističnih doktrin, ki so kulminirale na začetku 20. stoletja, in njihovo integracijo v grajenje sovjetskega gledališča, kulta Lenina in Stalina ter socialističnega realizma, je opisala tudi Rosenthalova.[5] Slogani, akronimi in neologizmi so imeli funkcijo magičnih besednih formul za ustvarjanje nove prihodnosti. Skrito vedenje o »magiji besed« je med drugim privedlo do vsesplošnega nadzora nad jezikom in mediji:

> *Seznam dovoljenih besed je bil strogo določen. Časopise so morali večkrat pregledati, ne le zaradi videza večje strokovnosti in kompetentnosti ali da bi bili dovolj zgleden model pravilne rabe slovnice in pravopisa za nove pismene množice, ampak tudi zaradi verjetja, da lahko sprememba črke v besedi spremeni resničnost (kar so verjeli tudi okultisti, čeprav se sami niso zavzemali za takšne ukrepe). Ena napaka v tisku je lahko uničila celoten projekt! (Rosenthal, Political 409)*[6]

Proces objektivizacije in politizacije okultističnih elementov in magičnega se je z novim verjetjem v razvoj znanosti in tehnologije spre-

5
Rosenthalova verjetje v okultno aplicira tudi na nacistično diktaturo, Hitlerja, Himmlerja in Rosenberga (Political 398).

6
V izvirniku: "The vocabulary of permitted words was sharply circumscribed. Newspapers went through several proofreadings, not only to appear professional and competent, and to provide a model of correct grammar and spelling for the newly literate masses, but also because changing the letter of a word might really change reality (as occultists had thought without calling for such policies). One misprint could spoil an entire project!" (Prevod KP).

minjal v nov mit sovjetske realnosti. Anthony J. Vanchu govori o dveh procesih, ki sta potekala sinhrono – demistifikaciji in remistifikaciji (204). V primeru izginjanja magičnih elementov zaradi vedno novih tehnoloških odkritij govorimo o demistifikaciji. Istočasno poteka fenomen remistifikacije, in sicer na ravni posameznika pri sprejemu novega znanstvenega in tehnološkega sistema, ki je podoben procesu sprejemanja prejšnje ezoterične misli in okultne prakse. Znanost tako postaja nadomestek starih magičnih idej, obenem pa se kaže kot nova magija in utopija. Novi miti se formirajo skozi tehnološke dosežke sodobne znanosti, ki odkrivajo neznano in neraziskano; tehnologija dobi status teurga, ki razkriva novo resničnost oz. na novo modelira vedenje o svetu.

RUSKI KOZMIZEM IN *FILOZOFIJA SKUPNEGA SMOTRA* – URESNIČEVANJE MISTIČNE UTOPIJE S POMOČJO TEHNOLOŠKEGA NAPREDKA

Ko govorimo o sintagmi »ruski kozmizem«, je potrebno opozoriti, da lahko v širšem kontekstu označuje svetovni nazor mnogih avtorjev, znanstvenikov, filozofov in umetnikov, ki so se navduševali nad kozmističnimi idejami in človekovo usmeritvijo v kozmos. V ožjem smislu pa jo rabimo bolj specifično, ko govorimo o skupini znanstvenikov in mislecev, ki se je formirala okrog nauka Nikolaja F. Fjodorova.[7] Glede na to, da se ta skupina ni nikoli poenotila v gibanje s skupnimi idejami in programom, lahko pri različnih teoretikih ruskega kozmizma zasledimo več variant seznama pripadnikov ruskih kozmistov. Prisvajanje Fjodorovove filozofije je bilo namreč prisotno tako pri religioznih filozofih kot tudi pri mislecih z materialističnim pogledom na svet, brez religioznih konotacij. Med prve lahko uvrstimo Vladimira

7
Podrobna razčlenitev smeri kozmistične filozofije je opisana v članku «Проективность философии Н. Ф. Федорова в свете идей русского космизма» (»Projektivnost filozofije N. F. Fjodorova v svetu idej ruskega kozmizma«) Sergeja Rjabova v zborniku Философия космизма и русская культура (Beograd, 2004).

Solovjova, Pavla Florenskega in Sergeja Bulgakova, ki so upoštevali mistične elemente Fjodorova, med druge pa raketnega znanstvenika Konstantina Ciolkovskega, heliobiologa Vladimira Vernadskega in osnovatelja koncepta noosfere Aleksandra Čiževskega, ki predstavljajo znanstveno linijo ruskega kozmizma.

Kozmizem je poleg filozofskih in znanstvenih raziskovanj globoko zaznamoval tudi rusko umetnost in kulturo: vpliv se kaže v futurizmu, v delu Velimirja Hlebnikova in Kazimirja Maleviča. Fjodorov je bil tudi znanec Tolstoja in Dostojevskega (oba avtorja je omenjal v svojih tekstih). Impulze ruskega kozmizma lahko zasledimo tudi v delih Andreja Belega in Andreja Platonova, pa tudi v filmih režiserja Andreja Tarkovskega. Ob tem naj dodamo, da so se za Fjodorovovo filozofijo zanimali tudi boljševiki oz. »boljševiki-kozmisti«, kot sta sovjetski ekonomist in diplomat Leonid Krasin ter vodja Centralnega delavskega instituta v Moskvi – Valerian Muravjov. Muravjov je objavil razpravo, v kateri je predstavil Taylorjevo metodo učinkovitega upravljanja in ji pridal elemente Fjodorovove filozofije, ki naj bi jo Lenin sprejel z navdušenjem (Lukashevich 28–29).

Kot osnova za formiranje ruskega kozmizma so služile ideje Fjodorova, zbrane v dveh delih, posthumno izdanih pod naslovom Философия общего дела (*Filozofija skupnega smotra*, 1906–1913). Skupna pot človeštva bi po Fjodorovu morala voditi iz smrtnega vesolja v nesmrtni kozmos. Človek je pri Fjodorovu spoznan kot bitje, ki se še ne zaveda svojega potenciala – njegova trenutna stopnja v razvoju je zgolj začasen stadij vertikalne poze, ki bo premagana z naselitvijo človeka v celotnem vesoljnem prostranstvu. Ko se je človek postavil pokončno na dve nogi, je namreč storil samo en korak v evoluciji; naslednji korak je človekovo spoznanje, da ni podrejen naravnim zakonom in da si lahko sam prilagaja zakone po svoji volji.

Fjodorovova filozofija je vključevala tako kritiko takratne družbe in napredka kot tudi načrt za nove cilje in smeri razvoja, kamor bi se človek moral usmeriti po tem, ko bi spoznal svoj pravi življenjski smoter. V središču leži ideja aktivne vloge vsakega posameznika in celotnega človeštva kot enega organizma, sposobnega kolektivno transformirati družbo razkroja in smrti v vitalno družbo življenja in rasti. Človek postane nesmrtno bitje, ki je sposobno obuditi svoje prednike od mrtvih in naseliti druge planete; z »aktivno evolucijo« človek premaguje ustaljene miselne okvirje in se tako dviga nad tisto, kar je postal, da bi se (telesno, duhovno in razumsko) spremenil v tisto, kar bi moral biti. Ideje Fjodorova so močno zaznamovane z združevanjem včasih tudi nezdružljivih polov človekove stvarnosti. Njegova filozofija, ki je hkrati močno zaznamovana z duhovnostjo pravoslavne cerkve in verjetja v razvoj tehnologije, je poskus projektiranja človeške usode v prihodnosti, osnovane na zavestnem dvigu celotnega človeka – njegovega telesa, uma in duha.

Fjodorov je bil mnenja, da vse človeške težave izvirajo iz temeljne težave umrljivosti; takoj ko bomo premagali smrt, bomo rešili tudi vse druge težave, ki nas pestijo. Za Fjodorova je strah pred smrtjo celo prvinska človeška represija – Stephen Lukaschevich, avtor dela *N. F. Fedorov (1828–1903): A Study in Russian Eupsychian and Utopian Thought*, dodaja, da je Fjodorovov strah pred smrtjo prvotna in globlja represija kot seksualna represija po Freudu (14).

Zaradi radikalnosti svoje ideje se Fjodorov spopada z mnogo zagatami, ki jih rešuje s pomočjo vizije o razvoju tehnologije in znanosti. Osrednja ideja njegove miselnosti je velika tema vstajenja mrtvih; spreminjanje smrti nazaj v življenje oz. umiranje v večno bivanje, kar imenuje »skupni smoter« vsega človeštva. Kljub utopičnosti svoje ideje meni, da se lahko njegov projekt izvede že s človeško bistroumnostjo

in skupnim trudom. Globoko namreč verjame, da je vstajenje mrtvih znanstveno možno, obenem pa je naša moralna dolžnost (oz. dejanje »supramorale«), da aktivno sodelujemo pri izpolnitvi tega cilja. Dolžnost vseh živečih ljudi je stopiti skupaj ne glede na spol, status in izobrazbo ter ustvariti raj na zemlji, ki bo pomenil večno življenje in zmago nad smrtjo:

> *Vstajenje vseh pomeni popolno zmago nad prostorom in časom. Prehod »od zemlje k nebesom« je zmaga, triumf nad prostranstvom (istočasna navzočnost povsod). Prehod od smrti k življenju oz. simultano soobstajanje vseh časov (rodov) in sobivanje zaporedij pa pomeni triumf nad časom. Idealnost teh oblik znanja (prostora in časa) bo postala resničnost. Vstajenje vseh se bo kazalo kot enotnost zgodovine in astronomije, hkratno obstajanje zaporednih generacij v popolnosti in celovitosti svetov. (Фёдоров 1982: 987)*[8]

Fjodorov se posveti mnogo rešitvam, ki bodo omogočile uspešno izpolnitev najpomembnejše naloge človeštva. Razmišlja o vesoljskih poletih, genskem inženirstvu in postopnem podaljševanju življenja z izboljševanjem zdravja ljudi, dokler ne bi dosegli večne nesmrtnosti. Kot enega izmed ciljev, ki bi jih morali doseči v prihodnosti, Fjodorov izpostavi tudi avtotrofijo. Sonce in zrak bi tako postala naš edini vir hranilnih snovi. Fjodorov predvideva, da se bo človeško telo v daljni prihodnosti spreminjalo v smeri duhovne in intelektualne rasti, tako da bomo potrebovali vse manj organov in delov telesa, ki jih ne bo potrebno več oskrbovati. Človek bo podoben duhovno in intelektualno visoko razviti rastlini, saj mu bo komunikacijo in delovanje omogočala že minimalna fizična prisotnost. (Young, 2011: 129)

8
V izvirniku: «Всеобщее воскрешение есть полная победа над пространством и временем. Переход «от земли к небесе» есть победа, торжество над пространством (или последовательное вездесущие). Переход от смерти к жизни, или одновременное сосуществование всего ряда времен (поколений), сосуществование последовательности, есть торжество над временем. Идеальность этих форм знания (пространства и времени) станет реальностью. Всеобщее воскрешение станет единством истории и астрономии или последовательности поколений в совокупности, полноте, цельности миров.» (Prevod KP).

Fjodorov meni, da se je potrebno zavedati bolečega dejstva umrljivosti, ki ga še najbolj občutijo neizobraženi kmetje v večnem boju z naravo in izgubo. V Fjodorovovem nauku je narava izpostavljena kot človekov največji sovražnik: »Kdo je naš skupni sovražnik – edini, ki je z nami neločljivo povezan vedno in povsod, ki živi znotraj in zunaj nas, a je kljub temu zgolj naš začasen sovražnik? Narava« (1982: 897, 898).[9] Potrebno se je torej rešiti sveta, kot ga poznamo, preseči naravo in smrt ter ustvariti svet, ki bo brez trpljenja in umrljivosti – le tako se bomo sposobni izviti iz primeža narave, ki gospodari nad človeštvom. S tem, ko se človek kot posameznik prepoznava kot vse bolj mogočno (božansko) bitje, se tudi celotna družba kot kolektiv dviga in doživlja podoben razvoj in izboljšanje vseh stopenj življenja v družbi, njenega kolektivnega znanja, njenih prepričanj in verjetij. Stagniranje v obstoječem lahko človeka privede samo do smrti, zato je potrebno misliti o napredku, toda ne za vsako ceno – superiornost človeka ne sme biti razumljena kot manipulacija z naravo kot od človeka ločenim objektom. Fjodorovova miselnost je kljub ideji o regulaciji narave pravzaprav zelo organska in predvideva zaustavitev razvoja v smeri industrializacije ter vračanje nazaj na podeželje – k zemlji in prednikom.

Fjodorov kljub usmerjenosti v prihodnost ostaja v svoji filozofiji zelo patriarhalen, kar je nedvomno še eden izmed razlogov za priljubljenost med ruskimi bralci. Čeprav se v svojem pisanju distancira od ženskega principa, ne moremo trditi, da je imel do žensk diskriminatoren odnos. Oba spola je jemal enakovredno – tako moškega kot žensko je videl kot »so-delavca«, ki sta nujna akterja pri doseganju skupnega človeškega cilja. Spolnost je bila zanj nepotrebna sla, ki jo je potrebno prepovedati, saj predstavlja oviro pri doseganju višjega cilja. Vse svoje sile moramo kot bratje in sestre vložiti v vstajenje svojih mrtvih prednikov. George M. Young zapiše: »Fjodorov zasnuje prihodnost brez razkroja in smr-

9
V izvirniku: «Кто наш общий враг, единый, везде и всегда присущий, в нас и вне нас живущий, но тем не менее враг лишь временный? Природа.» (Prevod KP).

ti; večnost, v kateri bo svet zavedno vstal in ne bo nikoli več padel, v kateri se bo vrnilo vse izgubljeno in tudi nadomeščanje ter umazano delo spočetja in rojstva otrok ne bo več potrebno« (1997: 178).[10] V kozmističnem projektu Fjodorova ni prostora za nova rojstva. Raju bodo (večno) priča samo tisti, ki so živi, in tisti, ki bodo vstali od mrtvih. Človeška vrsta za preživetje ne bo potrebovala novih spočetij, saj bodo vsi ljudje živeli v nesmrtnosti.

Sintagme in ideje, prek katerih Fjodorov artikulira svoj nauk, so zelo blizu krščanskemu religioznemu nauku. Na kratko nam sugerira že Young, ko komentira, da je cilj obeh resnično enak, pot do cilja pa je popolnoma drugačna – Božja pot vodi skozi pravičnost in vero, pot Fjodorova pa skozi laboratorij in tehnološki napredek (prav tam). Fjodorov odločilno pozicijo podeli ljudstvu, saj je od človeškega truda odvisno, kakšna bo njihova prihodnost – takojšnji spremembi v razmišljanju ljudi in njihovi združitvi v »skupnem smotru« bo sledila instantna odrešitev brez božanskega razsojanja; nad človekom ni ničesar, sam postane naddeterminanta in odločilna sila svoje usode.

Kako težko je Fjodorova umestiti v kontekst religiozne tradicije, je razvidno iz razprave Anastasije Gačeve «‚Философия общего дела' Н. Ф. Федорова в духовных исканиях Русского зарубежья» (»'Filozofija skupnega smotra' N. F. Fjodorova v duhovnem iskanju Rusov v inozemstvu«), v kateri avtorica izpostavi dve nasprotni stališči v sprejemanju njegove filozofije. Krščanski filozofi so v njegovih idejah videli potrditev božje besede in »aktivno krščanstvo«, ostali pa so trdili, da je Fjodorov postavil človeka na mesto boga, kar v nobenem pogledu ni potrditev vere, ampak brezboštva. Gačeva kot primer prve naravnanosti med drugim omenja G. V. Florovskega, ki v članku «Проект мнимого дела» (»Projekt namišljenega smotra«, 1935) Fjodorova obtožuje pozitivizma, eklekticizma, utopizma in nasilnega kolektivizma (21). Florovski

10
V izvirniku: "Fedorov projects a future without decomposition and death, an eternity in which the risen world will never need to fall again, in which everything lost will be returned, and replacement, the messy business of conception and childbirth, will no longer be necessary." (Prevod KP).

povezuje filozofijo Fjodorova z okultizmom in meni, da nobena izmed njegovih idej nima ničesar skupnega z naukom Jezusa Kristusa. Nasproti Florovskemu se postavi V. N. Iljin, ki meni, da je Fjodorov pravi »krščanski mislec«, oznanjevalec božjega in človeškega sodelovanja ter interpret bistva »aktivnega krščanstva«; bog je človeka ustvaril po svoji podobi in sedaj je človeštvo poklicano, da postane njegov pomočnik in nadaljevalec (prav tam).

Ne glede na različno močne argumente je filozofijo Fjodorova nemogoče dokončno interpretirati kot (ne)religiozno. Sklicevanje na nauk ortodoksne cerkve, rabljena terminologija in razlaga bistva »skupnega smotra« kažejo na njegovo globoko povezanost s krščansko tradicijo. Istočasno pa lahko delo Fjodorova beremo tudi v ničejanskem ključu nadčloveka, človeka-stvarnika in novega obdobja »smrti boga« in »preseganja« božjega.

»V KOZMOS!« VPLIVI NA SOVJETSKO RAZISKOVANJE VESOLJA, GENERIRANI »OD ZGORAJ« IN »OD SPODAJ«

Zanimanje za vesolje in popularno znanstveno tematiko je bilo v Rusiji prisotno že od konca 19. stoletja tako med inteligenco kot tudi med drugimi sloji prebivalstva, ki so se zanimali za neraziskan prostor vesoljskega prostranstva. Njihovo navduševanje nad tovrstno tematiko se je s tehnološkim napredkom samo še stopnjevalo, tako da lahko z nastopom 20. stoletja govorimo o pravi eksploziji znanstvenih in amaterskih raziskav potencialne vesoljske tehnologije. 20. leta 20. stoletja so pomenila dobesedno obsedenost z vesoljskimi poleti in astronomijo – skoraj vsi sovjetski državljani so na različne načine stremeli k izpopolnjevanju svojega znanja o astronomiji in raketni znanosti. Organiziranje različnih dogodkov, predavanj, izdajanje knjig, pam-

fletov in publikacij je v času NEP-a (1921–1927) potekalo neodvisno od države, kar je omogočilo še večje populariziranje tem, povezanih z vesoljskimi poleti.[11]

Če spremljamo logiko razvoja ruskega navduševanja nad vesoljem, ugotovimo, da je bil v 20. letih posameznik seznanjen s sovjetskimi znanstvenimi odkritji in raziskavami kot tudi z dosežki Zahoda. Močan preobrat je opazen v času stalinizma, ko osvajanje kozmosa ni več v domeni človeškega čudenja in lastne radovednosti po osvojitvi neznanega, ampak postane cilj tehnološke tekme z Zahodom in del programa, promoviranega s strani države. James T. Andrews v poglavju »In Search for a Red Cosmos: Space Exploration, Public Culture, and Soviet Society« izpostavlja dve letnici – 1935 in 1937, ki sta ključno vplivali na recepcijo vesoljske tematike v Sovjetski zvezi; oba dogodka namreč spreminjata paradigmo iz pristnega človeškega zanimanja za vesolje kot nekaj neznanega, človeku skritega v novo sovjetsko paradigmo načrtnega oblikovanja cilja kolonizirati vesolje in zmagati v tekmi z zahodno vesoljsko znanostjo (40, 41).

Prvi dogodek se je zgodil 1. maja 1935 v času Stalinovega vodenja, ko so po naročilu centralnega komiteja na Rdečem trgu predvajali govor Ciolkovskega, ki se je po radijskih valovih prenašal po celotni Sovjetski zvezi (prav tam). Ciolkovski je v svojem govoru spregovoril o razvitju sovjetskega letalstva; bil je prepričan, da je le vprašanje časa, kdaj se mu bodo uresničile sanje o medplanetarnem poletu. Govor Ciolkovskega je imel funkcijo izpostaviti superiornost zgodnjih sovjetskih znanstvenikov nad zahodnimi in potrditi prevlado Sovjetske zveze. Andrews komentira, da je začetno navduševanje nad vesoljsko tematiko, ki je bilo sprva generirano s človeško radovednostjo, neodvisno od države (»od spodaj«), vse bolj postajalo odločilni faktor tehnološke tekme – torej želja politike in nacionalne prevlade, generirana »od zgoraj«

11
Znana so predavanja astronoma Aleksandra A. Mihajlova in profesorja Nikolaja A. Rinina, velikega promotorja potovanja v vesolje. Rinin, znanec Roberta H. Goddarda, izumitelja večstopenjske rakete in rakete na tekoče gorivo, je med letoma 1928 in 1932 izdal devet delov enciklopedije o kozmonavtiki, naslovljene Межпланетные сообщения (Medplanetarne komunikacije).

(prav tam). Ker je bilo ključno promovirati zgolj lastne dosežke, je v tem času v Sovjetski zvezi onemogočen dostop do informacij o znanstvenih raziskavah znanstvenikov na Zahodu, kar je izkrivljalo realno sliko dogajanja v svetu na področju vesoljske tehnologije. Ciolkovski je postal izjemno priljubljen tako med znanstveniki kot tudi med navadnimi državljani Sovjetske zveze, ki so leta 1935 množično romali v Kalugo, da bi ga še zadnjič videli pred smrtjo. Stalinu in pozneje tudi Hruščovu je Ciolkovski služil kot figura, s katero sta propagirala premoč sovjetske tehnologije in znanja nad zahodnim znanstvenim sistemom.

Ciolkovskega, največkrat imenovanega kot »oče raketne tehnologije« ali »začetnik sovjetske raketne znanosti«, se poleg Američana Roberta Goddarda in Nemca Hermanna Obertha omenja kot enega od treh najpomembnejših zgodovinskih osebnosti v osnovanju aeronavtike. Večino svojega življenja je Ciolkovski preživel v Kalugi, kjer je poučeval aritmetiko, fiziko in geometrijo, po revoluciji pa tudi kozmologijo, astronomijo in osnove termodinamike (Andrews, 2009: 28). Ciolkovski je bil priljubljen učitelj, med prvo svetovno vojno je pripravil več brošur za samoizobraževanje na področju znanosti. S svojimi knjižicami, predavanji in znanstvenofantastičnimi romani ter kratkimi zgodbami je v ljudeh vzbudil zanimanje za vesolje. Njegova dognanja ter sposobnost didaktičnega nastopa in razlage so izobrazila celotno generacijo sovjetskih znanstvenikov in raketnih inženirjev. Veliko vlogo pri razvoju raketoplanov in raziskovanju vesolja mu je priznal celo Hermann Oberth, s katerim sta imela tudi krajšo korespondenco. Ciolkovski je bil nedvomno velik vizionar. Verjel je, da lahko fantazija deluje kot katalizator novih idej in konceptov. Z znanstvenofantastično literaturo je želel mlade navdušiti nad novimi človeškimi možnostmi v vesolju. Sam je priznal, da so ga kot mladostnika navdušile zgodbe Julesa Verna. Že leta 1882 je analiziral učinke gravitacije na človeka, kar

je kasneje prenesel v razmišljanje o gibanju telesa v vesolju. Pozornost je namenil celo življenju rastlin in živali na drugih planetih. Veliko se je ukvarjal z idejo večstopenjske rakete in umetnih zemeljskih satelitov. Eden največjih dosežkov Ciolkovskega so matematične formule, ki so bile osnova načrtu za prvi Sputnik leta 1957. Neposredni vpliv njegovega dela je viden tudi pri raketnem inženirju Sergeju Koroljovu, konstruktorju rakete, ki je leta 1961 v vesolje izstrelila Jurija Gagarina.

Javni govor pomembne figure, kot je bil Ciolkovski, je zaznamoval premik vesoljskega raziskovanja v domeno interesa vrha Sovjetske zveze. Naslednji dogodek, ki okrepi novo paradigmo sovjetskega interesa za kozmos, je po Andrewsu izstrelitev Sputnika 1 leta 1957 (2007: 47). Čas Hruščova je bil še vedno zaznamovan z nadaljevanjem Stalinovega programa in mitologizacije kozmonavtov in fizikov, povezanih z vesoljskimi raziskavami. Izdajanje publikacij in prirejanje proslav v čast prvim teoretikom raketne znanosti je gradilo kult osebnosti vesoljskih znanstvenikov in drugih raziskovalcev, ki so prispevali k sovjetskim uspehom na področju vesoljske tehnologije. Takšna dejanja so imela cilj približati množicam idejo o superiornosti sovjetske tehnologije in obenem sovjetskega človeka osebno vpeti v vesoljsko tekmo z Zahodom. Čeprav se v času odjuge (1953–1962) pojavi prostor tudi za javno izražanje kritike in problematiziranje vesoljskih dogodkov, se s poletom Gagarina samo še stopnjuje enostransko poudarjanje zmage Sovjetskega režima (prav tam, 48).

Andrews z razkrivanjem načrtno promoviranih vzgibov za ambicije ruskega zanimanja za kolonizacijo vesolja opozarja na po njegovem mnenju pravo in izvorno zgodovinsko oporo navduševanja nad vesoljem in znanostjo sovjetskega človeka; njegova teza oživlja mistični aspekt v ozadju znanstvenih raziskav, ki se rojeva iz enega od primarnih človeških stremljenj k raziskanju neznanega in ustvarjanju novega. Še

preden je Sovjetska zveza začela načrtno pospeševati dejavnosti na področju raketne tehnologije, je v ljudeh že obstajalo navduševanje nad mističnim kozmosom. Rusija je imela dolgo zgodovino raketnih inovacij in drugih iznajdb že od obdobja carizma, vsesplošno zanimanje množic pa je doseglo vrhunec v kozmopolitanskem obdobju 20. let 20. stoletja (Andrews, 2007: 51). Začetke zanimanja ruske javnosti za raketno znanost Andrews postavlja v 18. stoletje, čas vladavine Romanovih, ki so ob praznikih pripravljali ognjemete (Romanovi so organizirali prvi večji ognjemet že leta 1690). Tehnološka inovacija tako predstavlja funkcijo proizvajanja novega čudenja; s tem, ko uresničuje pretekle utopije, se tehnologija iz znanstvenega območja premika v sfero magičnega in tako procesira nove mite za prihodnost. Mitologizaciji sledi demitologizacija, ki porodi nov mit in tako v brezkončnost človekovega neprestanega osmišljanja lastnega obstoja skozi različna (znanstvena, duhovna in umetniška) delovanja.

OČETOVSTVO IN BRATSTVO: KOZMIZEM IN KOMUNIZEM

Po Stalinovi smrti doživi Fjodorovova filozofija, ki je bila v obdobju stalinizma prepovedana, ponoven preporod. Nova interpretacija je stremela k potrjevanju marksizma in leninizma. Mistične ideje so se racionalizirale, dobivale so sekularne tendence, krščanski elementi so počasi popolnoma izginili iz Fjodorovove filozofije – poudarek se je z religioznih aspektov premaknil na poudarjanje tehnološkega napredka. Kozmistična miselnost »skupnega smotra« se je tako približala komunistični viziji.

Ko Nikolaj Berdjajev išče izvore komunizma, opozarja, da je kljub sprejetju komunizma kot mednarodnega pojava potrebno imeti v mislih, da gre za fenomen, ki je v temelju močno zaznamovan s karakte-

ristikami ruskega človeka in ruske filozofije. Nikolaj Berdjajev razlaga, da je bil ruski človek vedno tesno povezan z ortodoksno cerkvijo, na osnovi katere je izoblikoval svoje razmišljanje in čutenje. V navezavi s tem je tudi pojem »narave« pri Rusih dobil specifičen, bolj elementaren in globlji pomen, povezan s poganstvom, ki je močnejši od zahodne tradicije. Iz tega dejstva izvira tudi ena izmed temeljnih ruskih binarnih opozicij, na eni strani sestavljena iz poganstva in neskončnega ruskega prostranstva – stihijske narave – in na drugi iz ortodoksnega dela, ki prihaja iz Bizanca – asketizma. S tem po Berdjajevu dobimo dve osnovni karakteristiki ruskega naroda in njegovega ambivalentnega odnosa do sveta: naravni dionizem in krščanski asketizem. (gl. Berdjajev 7, 8)

Brezmejno prostranstvo ruskega ozemlja se prenese tudi na karakteristike ruske duše, ki je za razliko od Zahoda, kjer je vse omejeno, določeno in sistematizirano po kategorijah – tako ozemlje kot tudi človeški duh – podobno brezmejna; brez določene oblike in mej se razprostira v neskončnost.[12] Poleg ambivalentnosti – asketizma in dionizma – ter brezmejnosti ruske duše Berdjajev omenja, da rusko miselnost brez izjeme oblikuje tudi usmerjenost k apokalipsi oz. nihilizmu. Rusko apokaliptično vzdušje doživi velik obrat ravno s filozofijo Fjodorova. Od vseh ruskih filozofov – še posebej religioznih – je ravno Fjodorov tisti, ki prekine z večnim obračanjem v preteklost in se obrne v prihodnost oz. v »svetlo bodočnost« (Berdjajev 90). Fjodorov interpretira apokalipso v aktivnem duhu in ne več kot pasivno vdanost v neizogibno usodo. Dejstvo, da se v sovjetski Rusiji pojavi »šola« Fjodorovovega nauka (ruski kozmisti), kljub očitnim religioznim tendencam njegove filozofije in kljub dejstvu, da se je Fjodorov sam pravzaprav opredeljeval kot ortodoksni kristjan, ni za Berdjajeva čisto nič nenavadnega, v Fjodorovovi miselnosti je namreč prisotno veliko idej, ki so združljive s komunističnimi (91).

12
V kontekstu tematiziranja raziskovanja vesolja je smiselno opozoriti, da se omenjene značilnosti Vzhoda in Zahoda lahko aplicirajo tudi na različno konstruiranje oz. zunanjo formo vesoljskih plovil; ameriški oz. zahodni inženiring bazira na drugačni estetiki kot ruski. Medtem ko ruski temelji na bolj vidnih, odkritih konstrukcijah, krožnih in drugih geometričnih oblik, ameriški inženiring stremi k monolitnem videzu, ki zakriva sestavne dele v notranjosti, ki na zunaj niso vidni.

Značilno apokaliptično vzdušje v Rusiji je bilo po Berdjajevu dveh vrst – revolucionarno in reakcionarno, brez dvoma pa je prevladovalo pasivno razumevanje apokaliptičnega, torej reakcionarna apokaliptična tendenca (prav tam). Prihodnost je v Rusih vzbujala strah – pričakovali so neizbežen konec sveta, dan poslednje sodbe ali vladavino Antikrista. Človek nikakor ni bil spoznan kot aktivni člen, ki bi lahko vplival na prihodnost, apokalipsa pa je bila razumljena kot neizogibna usoda, ki ji ni moč pobegniti. To vdanost zunanjim silam Fjodorov korenito spremeni – sam razume apokalipso zgolj kot grožnjo, v kateri ni ničesar usodnega, saj lahko človek s svojo voljo postane aktivni delovalec svoje lastne prihodnosti in izvede revolucijo, ki bo zavedno premagala možnost apokaliptičnega konca sveta. Zavzeti aktivno pozicijo v odnosu do sveta pomeni za Fjodorova premagati uničujočo silo iracionalne narave in premagati smrt. Prihodnost je torej odvisna zgolj od človekovih nadaljnjih projektov.

Po Berdjajevu Fjodorova s komunizmom zbližuje njegov ekstremni aktivizem, vera v vsemogočnost tehnološkega napredka, pridiganje o kolektivnem »skupnem smotru« (kolektivizem), sovražnost do kapitalizma, praktična usmerjenost filozofije in zavrnitev zgolj teoretičnega znanja, spoznanje, da mora aktivno delo postati temelj življenja, stremljenje k popolnemu nadzoru nad naravo in aplikacija le-tega na širšo, svetovno raven. Če bi v Fjodorovovih idejah zanemarili religiozne temelje, je ravno njegov odnos do smrti in postavljanje vstajenja od smrti na prvo mesto človekovih dolžnosti v svetu ključni projekt, ki loči njegovo filozofijo od marksizma in komunizma. Zaradi elementov slavofilstva in religiozne podstati, na kateri temelji Fjodorovova filozofija, Berdjajev poimenuje Fjodorova kot »komunista posebne vrste« in celo zapiše, da je Fjodorov sovražil kapitalizem bolj kot marksisti. (Berdjajev 91, 92)

Tudi Stephen Lukashevich meni, da je Fjodorovova kritika kapitalizma še bolj prodorna kot marksistična (15). Lukashevich nadaljuje, da je Fjodorov kot pomemben kritik svojega časa že pred sociologom Karlom Mannheimom izrazil tudi dvom o socializmu in poudarjal podobnosti med socializmom in kapitalizmom, ki namesto da bi razreševala protislovja in razlike, stremita k še večjemu poudarjanju le-teh (prav tam). V razpravi „Socialism and the Twelve Paschal Problems" Lukashevich poudarja Fjodorovovo verjetje, da je socializem enako kot kapitalizem odgovoren za težave, ki človeka pehajo v še večjo pogubo in ga odmikajo od njegovega temeljnega cilja (257). V Fjodorovovem sistemu projektiranja boljše (tudi edine možne in pravilne) prihodnosti je kapitalizem pojmovan kot mehanizem, ki izvaja konstantno produkcijo izgubljenih sinov, ki pozabljajo na svojo vez s predniki. Kakršno koli razdruževanje ljudi je bilo za Fjodorova nedopustno – tako kapitalistična delitev na revne in premožne kot tudi ljubosumje in sovraštvo do bogastva, ki ga je kritiziral v socialistični ureditvi. Zanj sta tako kapitalizem kot socializem predstavljala vir nasilja in seksualnosti, s tem pa sta oba sokriva za nadomeščanje iskrene človeške čutnosti in volje z živalskim poželenjem. Hkrati sta prepoznana tudi kot glavna krivca za spreminjanje znanja in umetnosti v služabnika industrije in militarizma (gl. Lukashevich 257).

Fjodorov je bil kritičen do ločevanja ljudi na osnovi njihove izobrazbe, ki po njegovem mnenju vodi do razlik in neenakomerne porazdelitve materialnih sredstev. Ne-bratski odnosi, ki nastajajo z deljenjem ljudi na skupine (tako v primeru izobrazbe kot tudi v primeru pripadnosti narodu in civilizaciji), bi po Fjodorovu morali biti dokončno izločeni iz naše civilizacije, ki bi morala postati »civilizacija bratstva« – ob tem pa z združitvijo s predniki tudi »civilizacija očetovstva«; podobno kot je človek potrgal vezi z drugimi ljudmi okrog sebe, se je namreč

ločil tudi od svojih očetov. Ravno ignoranca do prednikov (in prevelika osredotočenost na bratstvo) je naslednja pomembna kritika, ki jo izpostavlja Fjodorov v svojem interpretiranju socializma. Ta naj bi promoviral združitev ljudi zgolj na podlagi skupnih interesov, ki nimajo nič skupnega z resničnim čustvom povezanosti in krvnega sorodstva z vsakim posameznikom, ki je v svoji individualnosti nenadomestljiv – združenje ljudstva v socializmu je po Fjodorovu tako nemogoča naloga.

Lukashevich nadaljuje, da bi po Fjodorovu zmaga socializma nad kapitalizmom pomenila zmago najnižje oblike znanja, tj. praktičnega znanja (259). Fjodorov je namreč menil, da je najvišja oblika znanja aktivno znanje oz. delovanje, ki združuje tako praktično kot teoretično plat in pri katerem ne gre zgolj za podajanje vedenja (podobno sta trdila tudi Marx in Engels). Tako bi po Fjodorovu v primeru uresničitve socialističnih idej vsa vednost postala suženj delavcev v tovarnah, za katere bi vse, kar nima takojšnjega in praktičnega učinka, postalo nepotrebno in odvečno. Kot nesprejemljiva anomalija se pri Fjodorovu kaže tudi kabinetno znanje akademikov, ki se ukvarjajo s čistim, abstraktnim znanjem, ločenim od praktičnega življenja. Filozofi bi po Fjodorovu namesto kontemplacije morali aktivno sodelovati pri načrtovanju in izvedbi projekta za drugačno prihodnost človeštva.

Nadalje Lukashevich izpostavlja tudi Fjodorovovo obrambo podeželja pred socializmom, ki naj bi širil prepad med mestom in podeželjem v prid mest in urbanega; socializem je z močno vero v izboljšanje prihodnosti z industrijo zavrnil možnost rešitve človeka z združitvijo na podeželju (259). Fjodorov se načelno postavi nasproti tehnološkemu napredku in industrializaciji. Njegova večna zavezanost zemlji in podeželju izvira iz želje po združitvi s predniki in ideje osvoboditve vseh (kadar koli živečih) ljudi kot kozmičnih bitij. Podoba tovarne pa se popolnoma odmika od njegovega projekta, ki ne predvideva nobene

dejavnosti brez razumskega dela in je kategorično proti kakršni koli reprodukciji. Ravno tehnološki izumi se tako kažejo kot pomembno sredstvo za osvobajanje človeka vseh nehumanih del, kot je na primer delo v rudniku ali tovarni. Edina pravilna radikalna revolucija s tehnologijo in kolektivnim delom bi morala biti osnovana na tesni povezavi etike in morale. Etika je pri Fjodorovu neločljiv del tehnologije, znanosti in estetike, saj omogoča resnično spravo med ljudmi, oživlja mrtve in obuja žive v novi kozmični povezanosti.

NAMESTO ZAKLJUČKA: FJODOROVOVA MISELNOST V DOBI TRANSHUMANIZMA

Ponoven preporod Fjodorovovih idej s konca 19. stoletja so omogočile znanstvene raziskave na področju krionike v 90. letih 20. stoletja, ki so dale upanje rešitvi problema smrtnosti s pomočjo tehnologije. Fjodorovove zamisli odzvanjajo tudi na začetku 21. stoletja in to ne zgolj v kontekstu vesoljskih odprav ter vse večjega zanimanja za kulturalizacijo vesolja, vesoljski turizem in morebitno življenje na drugih planetih. Nahajamo se v času transhumanistične miselnosti, obdobju človeka kot bio-tehno hibrida in možnosti večnega življenja z umetnim telesom – avatarjem, ki bi postal nesmrtni nosilec človekove osebnosti (npr. projekt Dmitrija Itskova Russia 2045). Podaljševanje življenja podpira tudi ena izmed največjih korporacij našega časa – Google, ki je lansko jesen investiral v podjetje Calico (California Life Company), ki se med drugim posveča ravno možnosti podaljšanja človekovega življenja. Prihodnji horizonti tehnološkega razvoja obljubljajo tudi umetno inteligenco in vse večjo integracijo stroja v naše vsakodnevno življenje (npr. projekt ASIMO Honde Robotics). Razvoj biotehnologije se podaja na še neutrto pot biološkega inženiringa, ki z mikro- in nanotehnologijo napoveduje

nezamisljive spremembe v odkrivanju zgodnjih stadijev patoloških sprememb v organizmu. Objekt eksperimenta in raziskave postajajo vse manjši delci, ki tvorijo naš svet in človeka samega.

Človek s tehnologijo premika meje svojega vedenja in dosega nova področja, na katera lahko deluje – od notranjega prostora lastnega telesa do zunanjega prostora vesolja. Človekovo zmožnost izboljšati svoje naravno okolje in povečati svoj potencial na vseh področjih je prepoznal že Fjodorov, ki nepopolnosti narave ni vzel za dejstvo ali zakon, ampak zgolj stadij v evoluciji civilizacije. Prvi zakon narave naj bi človek prekršil že, ko se je postavil v vertikalni položaj in je shodil – začel se je upirati »pravilom«, jih presegal in se z lastnim trudom odpravil iskat popolnost; evolucija človeka je spoznana kot misija naše civilizacije, ki ne more zavedno ostati v iskanju končnega cilja: »Zaradi tega človeštvo ne sme biti nekoristen potnik, ampak služabnik, posadka naše zemeljske […] ladje […] (Фёдоров 1982: 713).[13]

Z znanostjo in tehnologijo je človeku vsakič znova uspelo spremeniti položaj, ki ga zavzema na Zemlji in v celotnem kozmosu, ter obenem ustvariti vedno nove neznanke, ki mu dajejo motivacijo za nadaljnje raziskovanje sveta. Razmišljanje o preteklosti mistike, politike, umetnosti in tehnologije na ruskem področju nam odkriva paradigmo zlitja različnih metod človekovega osmišljanja in projektiranja boljše prihodnosti. Ločevanje različnih področij človekove dejavnosti ni nekaj, kar bi bilo tu že od nekdaj. Gre za tradicije, definicije in pojme, ki so se skozi zgodovino utemeljevali z binarnim sistemom moderne misli in konceptom stroge klasifikacije disciplin. Mistik, teolog, znanstvenik, umetnik in inženir (vsak s svojim delom, prepričanji in verjetji) se nahajajo na istem kulturnem poligonu, ki je fragmentaren zgolj v človeškem besedišču in (ne)sposobnosti razumeti svet kot kozmično celoto. Kultura kot hibrid je neizpodbitno dejstvo, in ko nam uspe

13
V izvirniku: «Поэтому же человечество должно быть не праздным пассажиром, а прислугою, экипажем нашего земного […] корабля […]» (Prevod KP).

premostiti razlike med različnimi disciplinami brez ustvarjanja nove naddeterminante, bo človeška zavest doživela naslednji elementaren dvig in resnično humano kulturo sobivanja.

Tehnologija je v tem kontekstu spoznana kot nedeljiv del kulture; če odstranimo tehnologijo, odstranimo tudi velik del tistega, kar človek pravzaprav je. Evolucija naše civilizacije je bila od samega začetka zraščena z razvojem tehnoloških pridobitev. Tako agrikultura kot lov, iznajdba ognja in izdelava orodja – vse to je tehnologija, ki je človeku od nekdaj pomenila sredstvo za preživetje. V tej luči tehnologija postane prava narava človeka, po katerise generiramo kot biološka vrsta in prepoznavamo, kdo v resnici sploh smo – kaj pomeni biti človek. S tem, ko razvijamo tehnologijo, doživlja transformacijo tudi naša vrsta in naše funkcije v svetu. V tehnologiji sami ni nič mističnega, tehnologija je človeška stvaritev – sredstvo, ki mu človek vdihne življenje, in samo od človeške odgovornosti je odvisno, kakšne posledice bo tehnologija proizvedla. Kam nas bo privedel tehnološki napredek, bo pokazal človeški prst, ki je ustvaril tehnološki podaljšek; tega bi namesto vse večje politizacije znanstveno-tehnološkega razvoja morala voditi vse večja »kozmizacija«.

Literatura

AGURSKY, MIKHAIL, 1997: An Occult Source of Socialist Realism: Gorky and Theories of Thought Transference. In: *The Occult in Russian and Soviet Culture*. Ed. B. G. Rosenthal. New York: Cornell University Press. 247–272.

ANDREWS, JAMES T., 2009: *Red Cosmos. K. E. Tsiolkovskii, Grandfather of Soviet Rocketry.* Texas: A&M University Press.

———, 2007: In Search of a Red Cosmos: Space Exploration, Public Culture, and Soviet Society. In: *Societal Impact of Spaceflight*. Ed. Steven J. Dick et al.. Washington: NASA. 41–52.

BERDYAEV, NIKOLAI, 1948: *The Origin of Russian Communism*. London: University of Michigan Press.

DJORDJEVIĆ, RADOMIR, 1999: Russian Cosmism (With the Selective Bibliography) and its Uprising Effect on the Development of Space Research. *Serbian Astronomical Journal* 159. 105–109.

ФЁДОРОВ, НИКОЛАЙ Ф., 1982: Сочинения. Москва: Мысль.

———, 2010: Васкрсење и васкрсавање: Избор из Философије заједничког дела. Ур. Владимир Меденица. Београд: Логос.

ГАЧЕВА, АНАСТАСИЯ, 2004: «Философия общего дела» Н. Ф. Федорова в духовных исканиях Русского зарубежья. В: Философия космизма и русская культура. Ред. Ратко Нешкович и Корнелия Ичин. Белград: Филологический факультет. 17–37.

GUTKIN, IRENA, 1997: The Magic of Words. Symbolism, Futurism, Socialist Realism. In: *The Occult in Russian and Soviet Culture*. Ed. B. G. Rosenthal. New York: Cornell University Press. 225–246.

LUKASHEVICH, STEPHEN, 1981: *N. F. Fedorov (1828–1903): A Study in Russian Eupsychian and Utopian Thought*. Newark: University of Delaware Press.

НЕШКОВИЧ, РАТКО И КОРНЕЛИЯ ИЧИН (РЕД.), 2004: Философия космизма и русская культура. Белград: Филологический факультет.

ROSENTHAL, BERNICE GLATZER, 1997: Introduction. In: *The Occult in Russian and Soviet Culture*. Ed. B. G. Rosenthal. New York: Cornell University Press. 1–32.

———, 1997: Political Implications of the Early Twentieth-Century Occult Revival. In: *The Occult in Russian and Soviet Culture*. Ed. B. G. Rosenthal. New York: Cornell University Press. 379–418.

SCANLAN, JAMES P. (ed.), 1994: *Russian Thought After Communism: The Recovery of a Philosophical Heritage*. New York: M. E. Sharpe.

SIENA, ROBERTOMARIA, 1980: Maljevič – mistik i boljševik. In: *Suprematizam – Bespredmetnost*. Ed. Žarana Papić. Beograd: SIC Univerzitetske konferencije SSO Beograda. 181–183.

VANCHU, ANTHONY J., 1997: Technology as Esoteric Cosmology in Early Soviet Literature. In: *The Occult in Russian and Soviet Culture*. Ed. B. G. Rosenthal. New York: Cornell University Press. 203–222.

YOUNG, GEORGE M., 1997: Fedorov's Transformation of the Occult. In: *The Occult in Russian and Soviet Culture*. Ed. B. G. Rosenthal. New York: Cornell University Press. 171–183.

———, 2011: Esoteric Elements in Russian Cosmism. *The Rose+Croix Journal* 8. 124–139.

Summary

While considering the reality of Russian artistic expression, as well as the governmental and philosophical thought in the Soviet period, we recognize the notions of the mystical and occult doctrines which had a big impact on the reality of that time. Science became the "religion" of the Soviet Union, and technology became the new theurgy for creating the new reality. The materialization and politicization of occult elements, along with the new belief in science and technology, created a new myth for the Soviet Union.

At the end of 19th century, Nikolai Fyodorov stated that humans are constricted by the reality of death, our subjection to nature and suffering. The reproduction of all things, including human reproduction, is considered as something that no longer serves humanity. Fyodorov's *common task* is expressing the idea of acting communally to achieve a situation in which man can manipulate nature and not other way around. His ideas of life extension, immortality, and space colonization had a big impact on the beginning of Soviet space exploration by Konstantin Tsiolkovsky (a Soviet rocket scientist) and scientists such as Alexander Chizhevsky and Vladimir Vernadsky. Russian Cosmism highlighted the importance of science and technology in the further evolution of mankind. Indeed, Fyodorov's ideas are still alive today in the work of transhumanism, which uses technology for the purpose of improving every level of the human being.

Mystical vision, which at the beginning is presented as a utopia of science fiction, is recognized as a first step to the realization of new paradigms in human culture. The material world is therefore generated through the human ability to produce new ways for the discovery of the hidden world which is beyond the reach of the human mind. We

are now able to track two vectors for the Russian obsession with space colonization – one coming from »below« (the genuine wonder of the human being to explore the unknown), and the other from »above« (the Space Race with the West, generated from the Russian government in the era of Stalinism).

The notions of brotherhood and fatherhood in Fyodorov's philosophy also reveal similarities with the communist version of utopia. Some authors (Berdyaev, Lukashevich) even consider him as a bigger critic of capitalism than the Marxists were. We therefore are trying to find the common ground between cosmism and communism, and through this comparison we are highlighting some important aspects of the technological revolution for the future which still needs to integrate the core part of human civilization – ethics and morals. Only this way will humankind be able to succeed in creating the real reconciliation between every man alive or dead in the cosmic unity.

With the help of science and technology, mankind is continually repositioning its place on Earth and in the cosmos, creating the new unknown as we evolve. Technology is an indivisible part of our culture. If we eliminate technology, we also remove a big part of what humanity is. Agriculture, hunting, the invention of various tools and the discovery of fire – all these things are types of technology which have enabled mankind to survive in his natural environment. With this said, technology becomes the true nature of humankind, which is generating as a biological species together with the development of technology, and thus we are becoming all the more aware of who we are as a civilization and what our task is. There is nothing mystical in technology; the means of technology are humanitiy's created objects, which become alive with our usage and our decisions. It is humanity's responsibility to determine which kinds of tasks will be carried out

via technological means. In contemporary society, where the human being is becoming a bio-techno hybrid living in two realities, it is all the more crucial that the development of science and technology is guided not by politicization, but rather by the "cosmisation" of our future steps in evolution.

Kristina Pranjić

Kristina Pranjić graduated from Faculty of Arts, University of Ljubljana in Russian language and literature, and Comparative literature. Her graduation thesis was: "Constructivism and Suprematism – Two Vectors to Post-gravity Theory". Currently she is a PhD student at the Department for Slavic Studies in Ljubljana. At present she is focusing on the philosophy of Russian Cosmism and notion of non-objective sound and image in art and literature at the Faculty for Philology in Belgrade.